

УДК 658.316

П.Г. ПЕРЕРВА, Л.С. МАРЧУК**ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ**

Интеллектуальный потенциал підприємства на сьогоднішній день займає головну роль, бо його формування та використання є досить важливим і складним завданням управління. Саме це потребує пошуку (створення) нових методів і підходів його оцінки для ефективного забезпечення конкурентної переваги підприємства на ринку. Цілий ряд особливостей має управління інтелектуальним потенціалом машинобудівного підприємства. До них відносяться: компетенції, здібності, технології, інтелектуальні ресурси, ефективні комунікації, інноваційна активність тощо. Ці особливості значною мірою впливають на розвиток інтелектуального потенціалу. У статті досліджено існуючі поняття терміну «потенціал підприємства», виокремлено інтелектуальний потенціал як економічну категорію та наведено власне розуміння цього терміну. Проаналізовано структуру інтелектуального потенціалу та виявлено його місце в економічному потенціалі підприємства. Обґрунтовані складові інтелектуального потенціалу, проведено аналіз їх розвитку в сучасних соціально-економічних умовах.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, складові, технології, структура, емоційні чинники, інтелектуальні ресурси, інновації, економічна категорія, інвестування та розвиток.

П.Г. ПЕРЕРВА, Л.С. МАРЧУК**ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ**

Интеллектуальный потенциал предприятия на сегодняшний день занимает главную роль, потому что его формирование и использование является достаточно важной и сложной задачей управления. Именно это требует поиска (создание) новых методов и подходов его оценки для эффективного обеспечения конкурентного преимущества предприятия на рынке. Целый ряд особенностей имеет управление интеллектуальным потенциалом машиностроительного предприятия. К ним относятся: компетенции, способности, технологии, интеллектуальные ресурсы, эффективные коммуникации, инновационная активность и тому подобное. Эти особенности в значительной степени влияют на развитие интеллектуального потенциала. В статье исследованы существующие понятия термина «потенциал предприятия», выделено интеллектуальный потенциал как экономическую категорию и приведено собственное видение этого термина. Проанализировано структуру интеллектуального потенциала и выявлено его место в экономическом потенциале предприятия. Обосновано составляющие интеллектуального потенциала, проведен анализ их развития в современных социально-экономических условиях.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, интеллектуальный капитал, составляющие, технологии, структура, эмоциональные факторы, интеллектуальные ресурсы, инновации, экономическая категория, инвестирование и развитие.

P.G. PERERVA, L.S. MARCHUK**INTELLECTUAL POTENTIAL AS AN ECONOMIC CATEGORY**

The article analyzes the existing concepts of the term "potential of the enterprise", identifies the intellectual potential as an economic category and gives an idea of the term itself. The structure of intellectual potential is analyzed and its place in the economic potential of the enterprise is revealed. Substantiated components of intellectual potential, an analysis of their development in modern socio-economic conditions. The intellectual potential is one of the important factors of the long-term success of the enterprise, is a category that ensures the formation of unique its competitive advantages. Maximizing the level of intellectual potential of the enterprise at the practical level requires the further development of clear theoretical and methodological approaches to managing it. In a transformational economy, intellectual potential plays an important role in increasing the competitiveness of an enterprise, and its evaluation helps to quantify key competencies, assess competitive advantages and concentrate the resources needed to strengthen them. The assessment of intellectual potential is one of the main tasks for a modern, successful, competitive and innovative, attractive organization. Thus, intellectual potential is the basis for future development.

Key words: intellectual potential, intellectual capital, components, technology, structure, emotional factors, intellectual resources, innovation, economic category, investment and development.

Вступ. Ефективність діяльності будь-якого підприємства, в першу чергу, залежить від управління його потенціалом. В сучасних умовах ринкової економіки ключовим фактором успіху є сукупність ресурсів та можливостей підприємства, що має назву так званого «інтелектуального потенціалу». Завдяки інтелектуальним складовим існує можливість запровадити сучасні наукомісткі технології, розробити нову продукцію, що в свою чергу, потребує створення сприятливих умов для наукових досліджень, які ґрунтуються на високому якісному рівні освіти, підвищенні кваліфікації та визнанні необхідності безперервного навчання протягом усього життєвого циклу машинобудівного підприємства, що призводить до змін в його розвитку. Всі ці явища впливають на стан соціально-економічних процесів в українській економіці та

допомагають досягти конкурентоспроможності підприємствам як на вітчизняних, так і на закордонних ринках [1]. Тобто, інтелектуальний потенціал – це система, яка використовує знання, вміння, навички, здібності, компетенції та інтелектуальні ресурси підприємства з метою досягнення високих ефективних кінцевих результатів його діяльності [2-3]. Наведена вище інформація обумовлює практичну значимість дослідження сутності терміну «інтелектуальний потенціал» як головної категорії конкурентного стану машинобудівного підприємства та підвищення його вартості на ринку. Тому постає наукове завдання дослідження інтелектуального потенціалу як економічної категорії, що й обумовлює актуальність теми роботи [4].

©П.Г.Перерва, Л.С. Марчук 2018

Аналіз основних досягнень і літератури. Питанням аналізу складових потенціалу та закордонних вчених. Категорії визначення змісту та структури інтелектуального потенціалу підприємства висвітлені у працях таких вчених: Городянська Л.В. [1], Краснокутська Н.С. [2], Перерва П.Г. [3-4], Базилевич В.Д. [14], Мойсенко І.П. [15-17], Ситник Й.С. [20], Швиданенко Г.О. та багатьох інших. Роботи цих економістів є науковою теоретичною основою для поглиблення досліджень з питань сутності, структури, методики діагностики та оцінки інтелектуального потенціалу в цілому.

Ці науковці навели теоретичні та прикладні основи змісту, структури і розвитку інтелектуального потенціалу підприємства, визначили сучасні погляди на змістовне значення цього терміну. Проте, не в повному обсязі дослідженими залишаються питання основних складових інтелектуального потенціалу як економічної категорії, оскільки цей об'єкт дослідження на сьогодні є динамічною структурою, що стрімко розвивається під впливом низки мікро- та макроекономічних чинників. Невизначеність щодо змісту інтелектуального потенціалу як економічної категорії ускладнює процес управління машинобудівним підприємством та визначає необхідність подальших досліджень та розробок в даному напрямі.

Постановка задачі. Виходячи із існуючих дискусійних питань, метою статті є визначення поняття інтелектуального потенціалу як економічної категорії, його основних складових, ключових аспектів, особливостей оцінки та місця в структурі потенціалу підприємства.

Методологія. Основою методології проведеного аналізу стали наукові публікації видатних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів з питань розгляду сутності інтелектуального потенціалу як економічної категорії та його структури. У ході досягнення поставлених завдань були використані загальнодоступні і спеціальні економічні методи дослідження.

підприємства присвячено цілу низку досліджень, які відображаються у працях багатьох вітчизняних

Результати дослідження. Аналіз використаних літературних джерел дозволяє сформулювати власне загальне визначення, котре полягає в тому, що інтелектуальний потенціал машинобудівного підприємства - це інтелектуальні можливості (здібності) та ресурси (запаси) теперішнього і майбутнього часу для досягнення конкретної мети (завдань) підприємства.

З економічної точки зору, інтелектуальний потенціал підприємства складається, крім можливостей та ресурсів, із коштів і запасів, які використовуються для досягнення поставлених підприємницьких цілей. При цьому інтелектуальний потенціал розглядається як система з характерними їй елементами (управління знаннями та інтелектуальний капітал), властивостями (конкурентоспроможності та інноваційності), зв'язками та забезпеченням (організаційним, інформаційним, функціональним, кадровим, фінансовим, маркетинговим, науковим, технічним, виробничим). Також існуючі види інтелектуального потенціалу прийнято поділяти на об'єктивний та суб'єктивний потенціал. До першого виду відносяться ресурси та можливості, які можуть бути залучені чи не залучені (з певних причин) у виробництво, але будуть використані підприємством у своїй діяльності. До другого виду відносяться ті ресурси та можливості, які будуть використані колективом і працівниками машинобудівного підприємства для максимального створення матеріальних благ та послуг, для ефективного управління апаратом конкретної організації. Вдала кадрова політика підприємства буде сприяти підвищенню кваліфікаційного рівня персоналу та розвитку креативного мислення, в свою чергу формувати успішний інтелектуальний потенціал [5]. Складові потенціалу зображено на рис. 1.

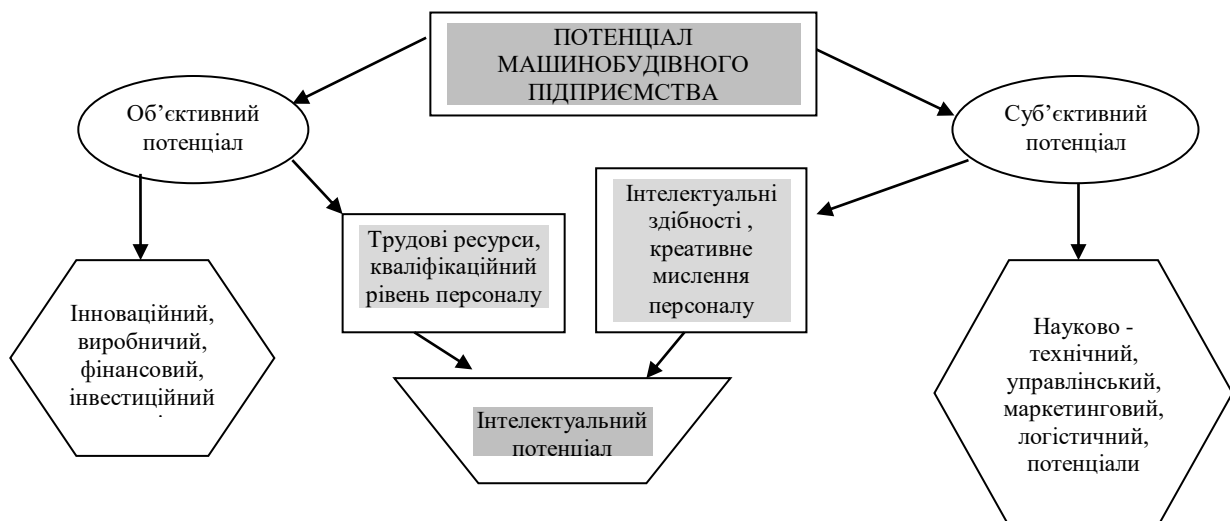

Рис. 1. Складові потенціалу машинобудівного підприємства

Джерело: складено авторами на основі аналізу [1-19]

Саме потенціалу, що пов'язаний з трудовими ресурсами приділяють особливу увагу, тому що він одночасно являється як об'єктивним, так і суб'єктивним. Адже робоча сила здатна зазнавати регресу та деградації під впливом організаційного, виробничого, інформаційного, функціонального, кадрового чи фінансового зв'язку. Необхідно зазначити, що умови сучасності суттєво змінюють трудову діяльність персоналу, впливаючи на перехід до інтелектуальної праці. Тому, можна стверджувати, що трудовий потенціал є формою інтелектуального.

Поняттю «інтелектуального потенціалу» як економічної категорії присвячено низку різних наукових праць та досліджень, аналіз яких наведено у таблиці 1. На наш погляд, ці наведені визначення не зовсім чітко відображають сутність, структуру та сучасні особливості інтелектуального потенціалу підприємства. Вони відображають те, що трудові ресурси повинні накопичувати та застосовувати знання для успішної діяльності підприємства. Тому

ми пропонуємо свої доповнення, а саме: додати нову складову, що відповідає за креативне (нестандартне) мислення та генерацію ідей. Зміст терміну «інтелектуального потенціалу» як економічної категорії, з нашої точки зору, буде мати наступне визначення: інтелектуальний потенціал – це система накопичених знань, навичок, умінь, кваліфікації та досвіду персоналу, що формується під впливом природних здібностей та інвестицій в них для подальшої економічної ефективності діяльності підприємства, необхідного саморозвитку, покращення якості умов праці в сучасному суспільстві тощо [6]. В цьому визначенні відображаються ключові складові інтелектуального потенціалу підприємства, такі як: знання, навички, кваліфікація персоналу, інвестиції, ефективність і т.д. Дослідити всі ці складові детально досить складно, адже це охоплює зовсім різні науки. Тому вважаємо за доцільне, навести стисло характеристику визначень інтелектуального потенціалу.

Таблиця 1- Визначення терміну «інтелектуальний потенціал»
(Розроблено авторами)

Автор	Визначення терміну
Мойсенко І.П.	Інтелектуальний потенціал - це можливості, які можуть бути розкриті або часто не розкриті, але реально існують для виконання конкретних дій [15].
Река Г.В.	Інтелектуальний потенціал підприємства – це сукупність можливостей та здібностей людини взагалі, які незалежні від використання у тому чи іншому виробництві[18].
Кендюхов О.В.	Інтелектуальний потенціал – можливості сьогодення та майбутнього, які використовуються для досягнення конкретних цілей [19].
Перерва П.Г., Глізнуца М.Ю.	Інтелектуальний потенціал підприємства – система знань, яка формує інноваційну економіку та нове високорозвинене суспільство, при цьому забезпечує соціально-економічний розвиток[3-4].
Ситник Й.С.	Інтелектуальний потенціал - це приховані знання та навички економічної системи для здійснення інтелектуальної, організаційної, технічної, наукової, соціальної, управлінської діяльності, котрі можуть реалізувати себе у формі інтелектуального капіталу на ринкових засадах[20].
Вовканич С.Й.	Інтелектуальний потенціал підприємства – це здатність накопичувати та застосовувати нові знання, інформації, навички, ідеї, проекти, котрі можуть стати інтелектуальною власністю України[11].
Лаврентев В.А., Шаріна А.В.	Інтелектуальний потенціал - сукупність індивідуальних особливостей працівників, їх теоретичних знань та практичного досвіду, які вони використовують для створення інновацій на різних промислових, торгових підприємствах[21].

Таким чином, можна стверджувати, що в широкому сенсі інтелектуальний потенціал підприємства (людини чи суспільства) – це сукупність цілої низки інтелектуальних здібностей та інтелектуальних ресурсів, яка буде використовуватися певною системою для досягнення мети із самозбереження та розвитку. У вузькому сенсі інтелектуальний потенціал підприємства часто порівнюють з інтелектуальним потенціалом суспільства (факторами щодо його відтворення) або з інтелектуальним капіталом, тобто з його структурною чи управлінською складовою, до якої входять організаційний, економічний, управлінський досвід, знання, навички, здібності, кваліфікація, інтелектуальний капітал, корпоративна культура, етика, креативне мислення й таке інше.

Інтелектуальний потенціал підприємства на рівні сучасної національної економіки володіє значним резервом економічної ефективності та активності, що є ключовим фактором для розвитку інновацій та високо - інформаційного суспільства. Це той один фактор, розвиток якого має досить безмежний ресурс за різними параметрами (якісними, кількісними, тимчасовими тощо).

Вперше термін «потенціал» увійшов в науковий обіг приблизно в 60-х роках двадцятого століття. Утворився за допомогою латинського слова «potentia», яке означає: «приховані здібності, можливості, могутність, силу, потужність, засоби та запаси, котрі можуть бути приведені конкретно в дію», тобто це - все те, що може бути чи вже існує, але ще не розкрило себе цілком і повністю.

Сучасний тлумачний словник української мови трактує поняття «потенціал» як приховані сили, здатності, запаси та резерви будь-чого для будь-якої сфери діяльності, котрі можуть проявлятися за конкретних умов[7-8].

У економічному енциклопедичному словнику термін «потенціал» визначається як наявність економічних ресурсів, їх оптимальної структури, котрі повинні бути раціонально використані для досягнення намічених цілей.

Як зазначає П.Г. Перерва, інтелектуальний потенціал підприємства часто виступає в формі інтелектуального капіталу, що сприяє розвитку інновацій, ефективно впливає на економічні та соціальні явища. Саме інтелектуальний капітал встановлює індивідуальний темп та характер для оновлення технології виробництва різної продукції. Все це призводить до конкурентних переваг на ринку та до значного приросту прибутків підприємства. В цьому розумінні інтелектуальний потенціал конкретної організації - являє собою сукупність інтелектуального, людського, та інформаційного капіталів, при цьому є ключовим чинником в досягненні конкурентоспроможності[3-4].

Неможливо не погодитися з думкою Мельника Л.Г., що інтелектуальний потенціал сприяє створенню нових матеріальних і духовних благ завдяки набутих знанням, досвіду і високій кваліфікації працівників підприємства[9]. Але не тільки досвід і знання впливають на інтелектуальний потенціал. Необхідно додати й інтелектуальні ресурси, тобто наявність в організації конкретних засобів для створення інтелектуального капіталу. На нашу думку, інтелектуальний потенціал, як економічна категорія – це сукупність інтелектуальних можливостей та ресурсів підприємства для досягнення конкретних завдань і цілей. Структура цього потенціалу є способом організації певних елементів, при цьому розкриває їх склад, принципи, будову, шляхи формування та розвиток в цілому. Економічна категорія потенціалу відображає взаємозв'язки між різними елементами, що входять до складу інтелектуального капіталу (інтелектуальна власність, кваліфікаційний рівень персоналу, інновації, технології). Ці елементи формуються в промислових процесах: виробництва, обміну, розподілу, проектування, реалізації, управління, та споживання продукції. Також інтелектуальний потенціал має здатність формувати стійкі управлінські рішення на основі елементів інтелектуального капіталу, які призводять до швидкого досягнення визначених бізнес-стратегій підприємства[10].

С.Й. Вовканич визначає поняття «інтелектуальний потенціал», як здатність до нагромадження, створення й використання нових знань, ідей, проектів, моделей поведінки, наукової

та технічної інформації, котрі стануть інтелектуальною власністю України і будуть активно сприяти її розвитку та інтеграції[11]. В своїх працях Й.С. Ситник виявив, що інтелектуальний потенціал з точки зору економіки - це приховані навички економічної системи для здійснення інтелектуальної, технічно - наукової, соціальної, економічної та управлінської діяльності, які можуть реалізуватися в формі інтелектуального капіталу на ринкових засадах. Здебільшого ці інтелектуальні якості та ресурси можуть використовуватися економічною системою для ефективного вирішення поставлених завдань, стосовно свого самозбереження та подальшого розвитку[20].

За результатами вище наведеного монографічного аналізу дослідження поняття «інтелектуальний потенціал підприємства, як економічна категорія» можна запропонувати своє бачення цього визначення:

«Інтелектуальний потенціал підприємства» - це економічна категорія, яка складається з науки, освіти, інновацій, технологій, ідей та всіх видів інтелектуальної діяльності, при цьому здатна до створення, використання, впровадження та розвитку інноваційних продуктів і технологій шляхом перетворення знань, навичок, проектів та набутого досвіду.

До складу структури інтелектуального потенціалу входить: накопичений обсяг знань, інтелектуальний рівень співробітників, досвід інноваційної діяльності, сукупність інтелектуальних здібностей працівників (знань, умінь, навичок, інформації, ідей, проектів, цінностей, благ і т. д.) і можливостей щодо їх розвитку, розкриття і використання[12]. На нашу думку, інтелектуальний потенціал – це узагальнений показник, який комплексно характеризується його структурними елементами – фізичним, освітнім, науково-інноваційним, інформаційно-комунікаційним та соціально-культурним потенціалом, що обумовлені особливостями та факторами розвитку. Такий підхід дозволяє сформувати інтелектуальний потенціал у тому середовищі, яке можна назвати інноваційним, за умови активної взаємодії усіх вищеперерахованих елементів.

Для визначення змісту досліджуваного поняття доречно навести на рис.2 його головні та основні аспекти. Як вже зазначалося, до головних факторів інтелектуального потенціалу належать інтелектуальні та трудові ресурси, знання, технології, здібності й таке інше[13]. Попри те, що інтелектуальний потенціал здебільшого виступає в формі інтелектуального капіталу, ми взяли за потрібне доповнити цю категорію основним складовим аспектом, а саме – капіталом підприємства.

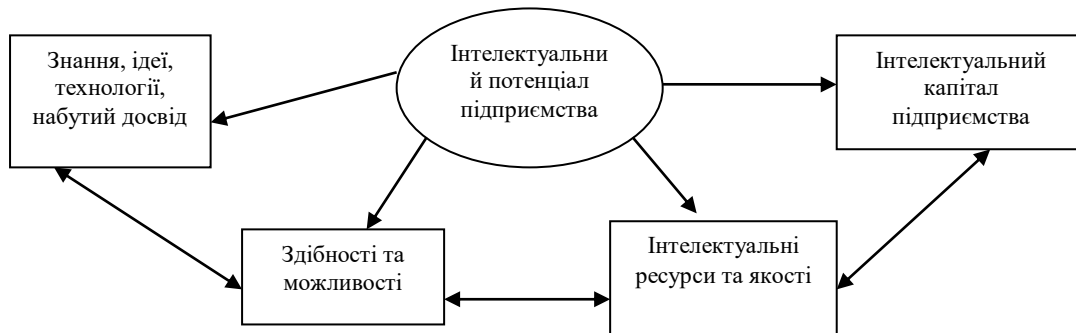

Рис. 2 – Ключові складові чинники та фактори визначення змісту економічної категорії «інтелектуальний потенціал» підприємства
(Розроблено авторами)

За допомогою наведених вище чинників та факторів можна виділити основні наукові концепції економічної категорії «інтелектуальний потенціал» підприємства. Аналіз цілого ряду джерел наукової літератури дозволяє у розвитку сучасних уявлень про потенціал виділити три підходи – ресурсний, структурний (функціональний) та результативний (цільовий).

Представники першого підходу, тобто, ресурсного дотримуються думки, що інтелектуальний потенціал є сукупністю різноманітних видів ресурсів, а саме: трудових, інтелектуальних, духовних, матеріальних, інформаційних та фінансових, які активно беруть участь в процесі виробництва і ефективно сприяють на функціонування та розвиток економічної системи конкретного підприємства. Також сюди відносять й інші сфери, такі як: освіта і наука, перепідготовка кадрів, підвищення кваліфікації персоналу та ті, що впливають на якісне управління та організацію виробництва (забезпечують необхідний рівень розвитку) підприємства.

В цьому підході інтелектуальний потенціал здебільшого розглядається як сукупність інтелектуальних ресурсів (інтелектуальна власність, знання, здібності, досвід, освіта, наука, інформаційне та технічне забезпечення). Тому, потенціал з ресурсної точки зору має дуже важливе значення для планування, організації та управління виробничими процесами, але одночасно не вичерпує його ключових чинників. Тобто, можна сказати, що даний підхід носить загальний характер, адже лише за умов системної взаємодії інтелектуальних елементів можливе раціональне функціонування економічної системи.

Інша група авторів, що додержується другого підходу, тобто структурного (функціонального) вважає, що інтелектуальний потенціал являє собою сукупність тільки матеріальних та трудових ресурсів (умов, складових) забезпечуючи досягнення виробничих цілей підприємства. Прихильники даного підходу схиляються до думки про те, що

потенціал визначається не через пряму залежність інтелектуальних ресурсів, а через фактори, які стрімко впливають на ці якості (ресурси). Сутність та зміст інтелектуального потенціалу в досліджуваному підході полягає у можливості економічної системи виконувати конкретні дії (завдання) для відновлення її інтелектуальних ресурсів (якостей). Але сам по собі інтелектуальний потенціал (без визначеної цілі) існувати не може, так як не буде сенсу його досліджувати, оцінювати, використовувати тощо.

Вчені третього підходу - результативного (цільового) розглядають категорію «потенціал», як здатність низки елементів та ресурсів економічної структури виконувати зазначені їй завдання. Тут акцентується увага на тому, що сукупність інтелектуальних ресурсів здатна досягати поставленої мети. На їх думку, інтелектуальний потенціал – це узагальнене цілісне поняття, що охоплює взаємозв'язок, єдність функцій і структури інтелектуальних елементів. Тому, чим вдаліша буде структура, тим вищі будуть ефективність, прибутковість та відповідно потенціал підприємства. Також це значною мірою залежить від структури та функціональності персоналу, тобто, здатності спільно колективом досягати поставлених завдань в максимально короткий проміжок часу. Можна зазначити, що саме даний підхід є найбільш системним, адже завдяки йому враховуються інтелектуальні ресурси економічної системи, які надають нові можливості з метою ефективного та швидкого досягнення поставлених цілей і завдань[14].

Потенціал містить в собі одночасно три рівні відносин та взаємозв'язків:

- перший є сукупністю здібностей та властивостей, які накопилися системою в період її становлення, при цьому вони дають можливість ефективно функціонувати та розвиватися, тобто, в цьому рівні змістовно відображається минулий час;

- другий є характеристикою практичного використання наявних можливостей з точки зору сьогодення, теперішнього часу;
- третій являє собою навички, ресурси, знання та досвід для подальшого розвитку, тобто відображається майбутній час.

Інтелектуальний потенціал, як економічна категорія складається з цих трьох рівнів. По-перше, відображає минуле в якості системи накопичених знань, властивостей, здобутого досвіду для функціональної діяльності та розвитку підприємства. В цьому сенсі інтелектуальний потенціал порівнюється з інтелектуальними ресурсами. Тобто, машинобудівне підприємство згідно свого ретельного аналізу потенціалу виходить з минулого середовища існування та відображає динаміку розвитку своєї діяльності. Проте, таке оцінювання є не до кінця обґрунтованим, адже організація може зробити перспективні висновки та прогнози зміцнення і розвитку свого потенціалу, порівнюючи його з середнім галузевим значенням.

По-друге, інтелектуальний потенціал надає характеристику застосування та впровадження знань, навичок, досвіду і т.д. на практиці в період теперішнього часу. На цьому етапі ми знайомимося з такими поняттями, як «реалізовані» та «нереалізовані» здібності (можливості), «резерв» в

якості якого частково може проявлятися потенціал. Тобто, можливості які були не використані інтелектуальним потенціалом призводять до зниження розвитку підприємства і навпаки, ефективно використані можливості забезпечують динаміку продуктивної діяльності і конкурентоспроможності підприємства. Це так звані відхилення між наявними можливостями та їх використанням по факту. «Нереалізовані» можливості як раз і виступають у вигляді «резерву», що в кінцевому етапі відображає рівень використання інтелектуального потенціалу.

По-третє, інтелектуальний потенціал, як економічна категорія спрямований на перспективний та стратегічний розвиток організації в майбутньому часі [15].

Отже, інтелектуальний потенціал промислового підприємства має власну початкову точку відліку (накопиченні знання в минулому), на теперішній період часу може мати або позитивну (збільшення ресурсів та їх раціональне використання), або негативну динаміку (дефіцит інтелектуальних ресурсів, втрата повноважень) своєї діяльності, а в майбутньому встановлює прогнози на стратегічний розвиток і збагачення своїх резервів. Все це можна наглядно показати на рисунку 3.

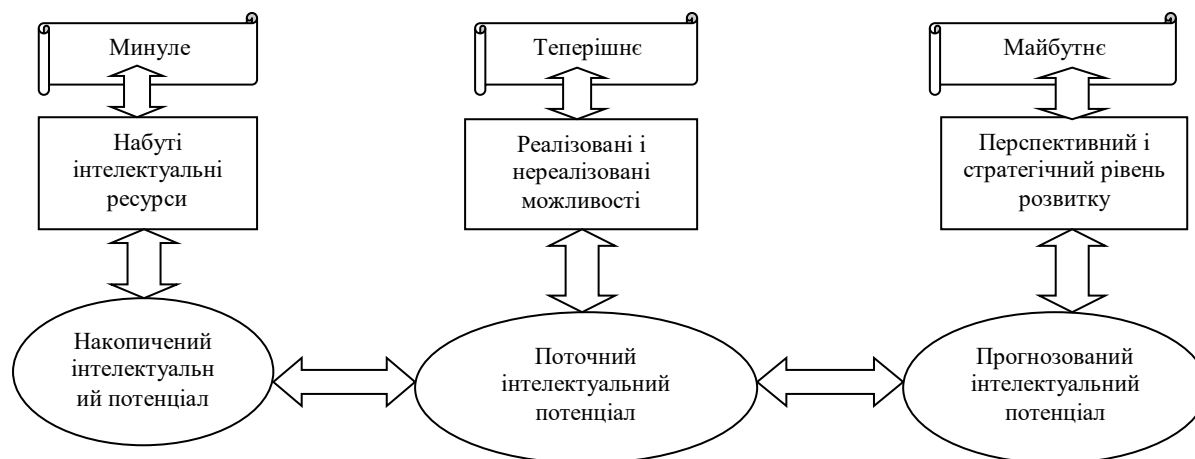

Рис. 3 – Рівні та відносини інтелектуального потенціалу підприємства на основі часової форми

Враховавши часові форми інтелектуального потенціалу підприємства, можна дійти до висновку, що рівень його розвитку характеризується наявним станом економічної системи та обумовлюється єдиною взаємодією всіх трьох станів (минулого, теперішнього і майбутнього).

Таким чином, сутність поняття «інтелектуальний потенціал» дає можливість виділити його дві ключові складові:

- складова, котра оцінюється кількісно (наявна);
- складова, котра існує в усіх елементах системи та проявляє себе лише у взаємодії всебічних функцій і ресурсів підприємства,

тобто, в процесах функціонування (прихована).

На основі вищевикладеного матеріалу, ми можемо сказати про те, що інтелектуальний потенціал підприємства є основною складовою людського потенціалу. Він вказує про накопичені знання та досвід, створення нових технологій, продуктів, наукової і творчої інформації, що в свою чергу вимірюється різними потенціалами:

Фізичний потенціал, тобто трудовий - вказує на рівень оцінювання та використання інтелектуального потенціалу в трудовій діяльності підприємства. Кількісно це виражається в числі населення, яке здатне до трудової діяльності.

Освіта – це одна із ключових складових інтелектуального потенціалу. Рівень та якість освіти і науки впливають на можливість ефективної трудової діяльності.

Потенціал науково-технічної (інноваційної) діяльності та сфери інтелектуальної власності проявляється в раціоналізаторських пропозиціях, ліцензіях, патентах, винаходах, корисних моделях, промислових зразках тощо. Він суттєво впливає на ріст продуктивності праці.

Також до складу інтелектуального потенціалу входить інформаційно-комунікативний потенціал, який містить в собі комп'ютерне забезпечення, бази даних, системи зв'язку, електронну та технічну інформацію, що в свою чергу створює ефективну реалізацію та раціональне функціонування інтелектуального потенціалу підприємства [16].

Таким чином, традиційними складовими для оцінки інтелектуального потенціалу підприємства є: фізичний, освітній, науково-інноваційний, інформаційно-комунікативний потенціали. Крім перелічених потенціалів існує ще соціально-культурний, який ґрунтується на національних і культурних традиціях суспільства. На нашу думку, його слід додати до структури інтелектуального потенціалу. Адже саме соціально-культурний потенціал значно активізує діяльність інтелектуального потенціалу, при цьому містить опорні та стійкі ознаки, позитивний досвід. Тому являється одним із базових складових потенціалу, з нашої точки зору.

Наукова література свідчить про те, що розвиток інтелектуального потенціалу має характерні риси. До них відносяться:

- комплекс проблем, для вирішення яких використовують в єдності економічні, технічні, управлінські, соціальні, психологічні аспекти;
- розв'язування ускладнених проблем;
- значне зростання взаємозв'язків між об'єктами інтелектуальної власності;
- динамічні процеси ситуацій, що зазнають змін;
- дефіцит інтелектуальних ресурсів;
- покращення управлінського процесу, а саме рівнів автоматизації та стандартизації;
- зростання конкурентоспроможності [17-18].

Таблиця 2 - Принципи формування, впровадження і використання інтелектуального потенціалу підприємства

Загальні	Специфічні
Наукові; освітні; системні; інтегровані; інноваційні; декомпозиційні; гнучкі; адекватні; повні; варіативні; технічні; виробничі; промислові; творчі; нестандартні; нові; інформаційні.	Взаємозалежності цілей елементів інтелектуального потенціалу підприємства; збалансованості потреб і здібностей; технологічності та ефективності інтелектуальних ресурсів підприємства.
Динамічні; обґрунтовані; керовані; гуманістичні; цілеспрямовані; релевантні; законні; стандартні; управлінські.	Забезпечення можливостей інтелектуального розвитку персоналу підприємства; впровадження правової захищеності щодо результатів інтелектуальної власності; збереження організаційної та інформаційної конфіденційності в процесах системи інтелектуального потенціалу підприємства.

Примітки: сформовано авторами за результатами дослідження

Оскільки наведені загальні принципи є зрозумілими (за своєю сутністю переносяться на різні види діяльності різних підприємств), то важливо звернути увагу та пояснити специфічні принципи, котрі характерні для інтелектуального потенціалу підприємства.

Принцип збалансованості потреб і здібностей своїм ресурсним забезпеченням інтелектуального потенціалу дозволить фірмі уникнути ризиків перевитрат чи необґрунтованих витрат, а також ризиків незастосування результатів в господарській сфері у зв'язку з їхньою невідповідністю наявним і перспективним потребам підприємства. Тобто, забезпечує зниження ймовірної збитковості процесів інтелектуального потенціалу підприємства, здійснення яких неможливе без суттєвих ресурсних витрат підприємства.

Для ефективного функціонування інтелектуального потенціалу як економічної категорії застосовуються основні та похідні потреби (табл.3). До основних потреб належать ті, що забезпечують прибутковість, формування, використання нових та існуючих позицій на ринку інтелектуального потенціалу підприємства. Похідні потреби формуються на основі базових (основних). До них відносяться: освоєння нових сегментів ринку, ріст конкурентоспроможності, розробка нових видів продукції, впровадження нового рівня сервісу, покращення якості товарів і послуг тощо. Основні потреби часто ототожнюють із загальними. Та крім них, існують ще й специфічні потреби – це індивідуальні потреби для кожного підприємства,

характерні його конкретними особливостями та діяльністю.

Сукупність потреб інтелектуального потенціалу вдало застосовується в економічній системі (потреби, які впливають на розвиток та господарську діяльність підприємства, при цьому їхній результат можна оцінити економічними показниками); соціальній системі (потреби, які впливають на соціальний розвиток підприємства, наприклад: створення нових робочих місць та комфортних умов, збільшення заробітної плати, підвищення кваліфікації персоналу, надання можливості професійного кар'єрного росту і т.д.); системі виробництва (розробка і впровадження нових технологій, покращення управлінських та виробничих процесів на різних стадіях життєвого циклу підприємства); системі маркетингу (розширення своїх позицій та можливостей на ринку, вихід на нові ринки збуту, розробка та впровадження нової ефективної реклами, різних стратегій прогнозування та просування, покращення рівня обслуговування клієнтів та якості продукції); системі інновацій (потреби, котрі стосуються нових наукових досліджень, новаторських розробок, що призведуть до перспективного розвитку підприємства); системи управління (забезпечення та удосконалення всіх управлінських процесів підприємства, розробка ефективних раціоналізаторських рішень); зовнішньоекономічної системи (збільшення обсягів продукції, вихід на нові закордонні ринки); та в інших системах, де інтелектуальний потенціал підприємства може займатися своєю господарською та функціональною діяльністю[19].

Таблиця 3 – Потреби підприємства, що застосовуються в формуванні інтелектуального потенціалу

Види потреб в системах функціонування	Прояв застосування у діяльності підприємства
Основні та загальні	Вплив на прибутковість підприємства; досягнення створення нових потреб.
Похідні	Вплив на ріст конкурентоспроможності; досягнення кращого рівня сервісу, якості продукції.
Специфічні	Вплив на конкретні особливості підприємства; досягнення індивідуальних потреб.
Економічні	Вплив на розвиток господарської діяльності; досягнення економічного ефекту.
Соціальні	Вплив на соціальну діяльність; досягнення професійного розвитку персоналу.
Виробничі	Вплив на розвиток нових технологій; досягнення покращень виробничих процесів.
Маркетингові	Вплив на розширення позицій; досягнення виходу на нові ринки збуту продукції.
Інноваційні	Вплив на наукові дослідження та розробки; досягнення перспективного розвитку.
Управлінські	Вплив на розробку раціоналізаторських рішень; досягнення удосконалення управлінських процесів.
Зовнішньоекономічні	Вплив на збільшення обсягів продукції; досягнення виходу на нові ринки.

Примітки: сформовано авторами за результатами дослідження

Таким чином, інтелектуальний потенціал є основною складовою економічного потенціалу підприємства, при цьому забезпечує його конкурентні переваги на ринку. Одночасно, інтелектуальний капітал (зміцнює стан інтелектуального потенціалу) створюється на основі інтелектуальних ресурсів (вони змінюють свою речову форму, своє призначення та формують

інтелектуальний капітал) і ці дві категорії беруть участь в управлінні інтелектуальним потенціалом. Тому (як вже зазначалося раніше), існує тісний взаємозв'язок між інтелектуальними ресурсами, інтелектуальним капіталом, інтелектуальним та економічним потенціалом.

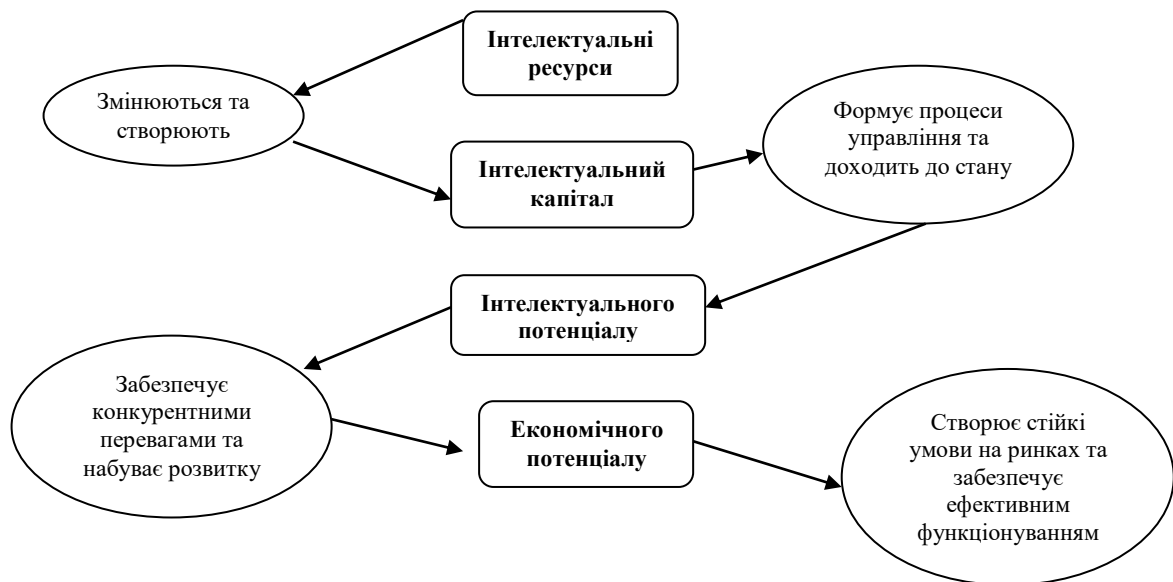

Рисунок 4 – Структурний взаємозв'язок між категоріями «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний капітал», «інтелектуальний потенціал» та «економічний потенціал» підприємства
Примітки: сформовано авторами за результатами дослідження

Історія існування людства ще з часів античного світу свідчить про те, що розвиток економіки має пряму залежність від такого фактора рушійної сили, як інтелектуальний потенціал. Давньогрецькі філософи вважали, що інтелект людини є її найголовнішою цінністю, завдяки якій вона може творчо розвиватися та набувати нових здібностей. Як економічна категорія інтелектуальний потенціал є ключовим (первинним) поняттям і пояснюється нами як можливість підприємства використовувати набуті знання та здібності для створення матеріальних і духовних благ та зміцнення економічної системи в цілому [20-23]. Спираючись на методологічні підходи і структурні складові системи управління потенціалом підприємства, під інтелектуальним потенціалом будемо розуміти економічно-ефективну можливість машинобудівного підприємства, яка спрямована на вдале застосування управлінських знань, умінь, навичок та професійних здібностей із метою підвищення результативності діяльності підприємства за рахунок створення інтелектуальної змоги перемагати своїх конкурентів у довгостроковій перспективі за умов мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища. Запропоноване визначення категорії «інтелектуальний потенціал» передбачає здатність машинобудівного підприємства

комплексно використовувати інтелектуальні ресурси відповідно до потреб ринку. Зазначимо, виділене у визначенні слово «можливість» означає, що оцінка інтелектуального потенціалу та система показників щодо його оцінки матиме як кількісну, так і відносно якісну основи [24-25].

Отож, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що інтелектуальний потенціал є одним із фундаментальних факторів, який визначає інноваційну активність на різних рівнях економічної системи і дає змогу вирівнювати дисбаланси економіки та контролювати її стабільність [26-28]. Тому в основу управління інтелектуальним потенціалом має бути закладена методика виміру його величини в економічних системах різного рівня. А для формування і розвитку інтелектуального потенціалу необхідно створювати мотиваційний механізм у корпоративному кадровому менеджменті.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Інтелектуальний потенціал є основною складовою всього потенціалу досліджуваного підприємства. Від його складових та їх розвитку залежить господарська діяльність та функціонування підприємства. Сучасний стан економіки вимагає урахування цілого ряду чинників інтелектуального потенціалу, серед яких значну

частку складають фінансові та різні інвестиції в розвиток персоналу, а також фактори, що впливають на емоційний (моральний) стан працівників. У подальших наукових розробках та дослідженнях планується формування методичних підходів щодо визначення оцінки інтелектуального потенціалу а також визначення ефективності цих підходів[29]. Отже, здійснений аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що інтелектуальний потенціал в сучасних соціально-економічних умовах повинен бути: 1) запасом економічної міцності та могутності країни; 2) стратегічним (перспективним) розвитком економіки знань чи при переході національної економіки на інноваційний шлях; 3) гарантом економічної та національної безпеки; 4) конкурентоспроможним фактором на світових ринках.

Таким чином, розкриття економічного змісту терміну «інтелектуальний потенціал підприємства» як економічна категорія шляхом узагальнення існуючих підходів до його визначення дає змогу глибше усвідомити його сутність і механізм формування, що є особливо актуальним у сучасному суспільстві, а подальші дослідження в даному напрямку необхідні з огляду на те, що саме інтелектуальний потенціал виступає глобальною характеристикою стратегічного розвитку економіки.

Список літератури

- Городянська Л.В. *Управління інтелектуальним капіталом і забезпечення підприємства інтелектуальними ресурсами* //Актуальні проблеми економіки – 2008, 127с.
- Краснокутська Н.С. *Потенціал підприємства: формування та оцінка*: Навч. посібник, Центр навчальної літератури – 2005, 352с.
- Перерва П.Г., Глізнуца М.Ю. *Бенчмаркетинг як метод оцінювання інтелектуального потенціалу регіонів*: Наукова стаття – 2015, 19с.
- Перерва П.Г. *Економіка та організація інноваційної діяльності*: підручник / П.Г. Перерва; за ред. П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорелова – Харків НТУ «ХПИ», 2008 – 1080с.
- Махомет Ю.В. *Напрями нарощення інтелектуального капіталу підприємства* / Ю.В. Махомет // економічний простір – 2010, 197с.
- Чичало – Кондрацька І.Б., Теницька Н.Б. *Наукові підходи до розуміння економічної сутності категорії «інтелектуальний потенціал регіону»*: Наукова стаття – 2012, 5с.
- Журавльова І.В., Кудлай А.В. *Управління людським капіталом підприємства*, Харків ХНЕУ – 2004, 284с.
- Бабій П.С. *Алгоритм управління, оцінка та моделювання інтелектуального потенціалу в системі виробничо-господарської діяльності соціально-економічних суб'єктів*: Наукова стаття – 2015, 5с.
- Холявка Л.Ю. *Принципи формування і використання інтелектуального потенціалу підприємства*: Наукова стаття – 2013, 11с.
- Носова Т.І. *Економічна сутність категорії «інтелектуальний потенціал»*: Наукова стаття – 2014, 10с.
- Вовканич С.Й. *Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея* / С.Й. Вовканич, Львів – 2001, 540с.
- Діба Л.М. *Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій*: *Економічний вісник* – 2011, вип. 17
- Петренко В.П. *Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах*: Наукова монографія/В.П. Петренко – 2006, 352с.
- Базилевич В.Д. *Інтелектуальна власність*: підручник /В.Д.Базилевич – 2006, 431с.
- Мойсенко І.П. *Проблеми структурного аналізу інтелектуального потенціалу підприємств*//Актуальні проблеми економіки – 2007, 166с.
- Мойсенко І.П. *Методологія формування структури інтелектуального потенціалу* // Економіка – 2006, 747с.
- Мойсенко І.П. *Управління інтелектуальним потенціалом*: Монографія – 2007, 304с.
- Река Г.В. *Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: критерії розмежування* // науковий вісник – 2009, 232с.
- Кендюхов О.В. *Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним потенціалом підприємства*: автореферат – економіка та управління підприємствами (переробна промисловість) – 2007, 31с.
- Ситник Й.С. *Інтелектуальний потенціал як фактор інтелектуалізації систем менеджменту підприємства*: *Економічний вісник* – 2012, 277с.
- Лаврентев В.А., Шаріна А.В. *Інтелектуальний потенціал підприємства: поняття, структура і напрямки його розвитку*//Креативна економіка: Наукова стаття – 2009, 9с.
- Чухно А.А. *Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку*//Економіка України – 2002, 54с.
- Швиданенко Г.О. *Управління капіталом підприємства*: навчальний посібник – 2007, 441с.
- Економіка и управление инновационной деятельностью*: учебник / Под ред. проф. Перервы П.Г., проф. Вороновского Г.К., проф. Меховича С.А., проф. Погорелова Н.И. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2009. – 1203 с.
- Перерва П.Г. *Анализ финансового состояния предприятия* / П.Г.Перерва, О.Н.Савенкова // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПИ": зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – Харків: НТУ "ХПИ", 2002. – No 11-2. – С. 118-121.
- Старостіна А.О. *Маркетинг: теорія, світовий досвід, українська практика*: підруч. / А.О. Старостіна, Н.П. Гончарова, Є.В. Криківський та ін.; за ред. А.О.Старостіної. – Знання, 2009. – 1070 с.
- Перерва П.Г. *Управління інноваційною діяльністю* // *Маркетинг*: Підручник / О.А. Старостіна, Н.П. Гончарова, Є.В. Криківський, та ін., за ред. О.А. Старостіної. – Знання, 2009. – 1070 с.
- Косенко, А.П. *Экономическая оценка инновационного потенциала* / А.П.Косенко, Д.Коциски, О.И.Маслак, П.Г.Перерва, Д.Сакай.- Монография / Под ред. проф. Перервы П.Г. и проф. Д.Коциски – Харьков-Мишкольц: НТУ „ХПИ”, Мишкольц,техн.ун-т, 2009. – 170 с.
- Перерва П.Г. *Комплеенс-программа промышленного предприятия: сущность и задачи* / П.Г.Перерва // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПИ": зб. наук. пр. Сер.: Економічні науки. – Харків: НТУ "ХПИ", 2017. – No 24 (1246). – С. 153-158.

Bibliography (transliterated)

- Gorodanskaya L.V. *Intellectual capital management and providing of enterprise with intellectual resources* // Actual problems of the economy - 2008, 127p.
- Krasnokutskaya N.S. *Potential of the enterprise: formation and evaluation*: Teaching post. : Center for Educational Literature - 2005, 352p.
- Pererva PG, Glisnutsya M.Yu. *Benchmarking as a method of estimating the intellectual potential of regions*: Scientific article - 2015, 19p.
- Pererva PG *Economics and organization of innovation activity: a textbook* / PG Pererva; for ed. PG Pereruy, SA Mehovicha, MI Pogorelov - Kharkiv NTU "KhPI", 2008 – 1080p.
- Mahomet Yu.V. *Areas of growth of intellectual capital of the enterprise* / Yu.V. Mahomet // economic space - 2010, 197p.

6. Chichkalo - Kondratska I. B., Tenitska N. B. *Scientific approaches to understanding the economic essence of the category "intellectual potential of the region"*: Scientific article - 2012, 5p.
7. Zhuravleva IV , Kudlai A.V. *Management of human capital of the enterprise*, Kharkiv KhNEU - 2004, 284p.
8. Babiy P.S. *The algorithm of management, estimation and modeling of intellectual potential in the system of production and economic activity of socio-economic subjects*: Scientific article - 2015, 5p.
9. Kholiavka L.Yu. *Principles of formation and use of intellectual potential of the enterprise*: Scientific article - 2013, 11p.
10. Nosova T.I. *The economic essence of the category "intellectual potential"*: Scientific article - 2014, 10p.
11. Vovkanich S.Y. *Intellectual Potential of Ukraine and Its National Idea* / S.Y. Vovkanych, Lviv - 2001, 540p.
12. Diba L.M. *The essence of the concepts of intellectual potential and intellectual capital as economic categories*: Economic Bulletin - 2011, 17p.
13. Petrenko V.P. *Management of the processes of intellectual use in social and economic systems*: Scientific monography / VP. Petrenko - 2006, 352p.
14. Bazilevich V.D. *Intellectual property: a textbook* / VD.Bazilevich - 2006, 431p.
15. Myysenko I.P. *Problems of Structural Analysis of Intellectual Potential of Enterprises* // Current Problems of Economics - 2007, 166p.
16. Mosyenko I.P. *Methodology of formation of the intellectual potential structure* // Economy - 2006, 747p.
17. Mosesenko I.P. *Management of Intellectual Potential: Monograph* - 2007, 304p.
18. River GV *Intellectual Capital and Intellectual Potential: Separation Criteria* // Scientific Bulletin - 2009, 232p.
19. Kendiukhov O.V. *Organizational-economic mechanism of management of intellectual potential of the enterprise: Abstract - Economics and management of enterprises (processing industry) - 2007, 31p.*
20. Sitnik YS *Intellectual potential as a factor of intellectualization of enterprise management systems*: Economic Herald - 2012, 277p.
21. Lavrentyev VA, Sharina AV *Intellectual potential of the enterprise: concept, structure and directions of its development* // *Creative economy*: Scientific article - 2009, 9p.
22. Chukhno AA *Intellectual capital: the essence of the form and patterns of development* // *Economy of Ukraine* - 2002, 54p.
23. Shvidanenko G.O. *Capital management of the enterprise: a manual* - 2007, 441 p.
24. *Economics and management of innovation: a textbook* / Ed. prof. Perervy PG, prof. Voronovsky GK, prof. Mekhovich SA, prof. Pogorelova N.I. - Kharkiv: NTU "KhPI", 2009. – 1203p.
25. Pererva P.G. *Analysis of the financial condition of the enterprise* / PG Pererva, ON Savenkova // *Visnik Nats. tech. un-tu "KhPI"*: zb. sciences. Topic. vip. : *Tekhnichnyi progressa efektyvnist vibrobitvtva. - NTU "KhPI"*, 2002. - No 11-2. - P. 118-121.
26. Starostin A.O. *Marketing: Practice*: / A.O. Starostin, N.P. Goncharova, E.V. Krikavsky that en .; Ed. AO.Starostino. - Znannya, 2009. - 1070 p.
27. Pererva P.G. *Management of innovative activity* // *Marketing*: O.A. Starostin, N.P. Goncharova, E.V. Krikavsky, that For red. 2009. - 1070 p.
28. Kosenko, A.P. *Economic evaluation of innovation potential* / AP Kosenko, D. Kotsiski, OI Maslak, PG Pererva, D. Sakai .- Monograph / Ed. prof. Pererva PG and prof. D.Kotsiski - Kharkiv-Miskolc: NTU "KhPI", Miskolc.technical University, 2009. - 170 p.
29. Pererva P.G. *Compliance program of an industrial enterprise: essence and tasks* / PG Pererva // *Visnik Nats. tech. un-tu "KhPI"*: sciences. etc. Ser. : *Economical sciences. - Khar'kiv: NTU "KhPI"*, 2017. – No 24 (1246). - P. 153-158.

Надійшла (received) 05.03.2018

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Перерва Петро Григорович (Перерва Петр Григорьевич, Pererva Petro Grigorovych) – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; м.Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6256-9329>; e-mail: pgpererva@gmail.com

Марчук Леся Сергіївна (Марчук Леся Сергеевна, Marchuk Lesia Sergeevna) – PhD, аспірант кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; м.Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7108-1632>; e-mail: lesiamarchuk33@gmail.com